

Íkast til kjakið um stöðu Føroya:

Orðaskiftið brúkast til at seta kósina

Stuðulin undir fólkastýrinum er orðaskifti. Er einki orðaskifti, so hava vit ikki fólkastýri. Fólkastýri er ein process, har avgerðirnar verða tiknar eftir at allir partar hava havt høvi til at siga sína hugsan, og har avgerðirnar verða tiknar soleiðis, ast tær tæna fólkinum segði Fríðfinnur Joensen, lærari, ma. í røðu hann helt á Háskúlanum á ólavsoke í fjør. Hann setir annars eitt stórt spurnartekin við júst orðaskiftið eitt nú í bløðunum og heldur, at tøvur er á óheftum politiskum blað.

Vit hava fingið áheitan um at seta røðuna í blaðið sum eitt íkast til kjakið um stöðu Føroya.

Gott fundarfólk, vælkomin úr Háskúlan á fólka fund.

Tá vit ólavsokefian hittast til fólka fund á Háskúlanum í ár, er helst natúrligt at røða um stöðu okkara í dag. Tá eg tasi um stöðu Føroya, so hugsi eg ikki bert um figgarstøðuna, men um stöðuna í síni heild. Ringa figgarstøða okkara hongur saman við, at vit á fleiri økjum hava fært ein skeivan politikk. Ella sagt við øðrum orðum: Vit hava ikki dugað at livað sum føroyingar í Føroyum. Tá tað er heilt víst, at ringa figgarstøða okkara ikki er úrslit av náttúruvanlukku, bráðlegum broytingum í marknaðarviðurskiftum, sötum ella øðrum, sum er komið á okkum uttanfari, og sum vit ongan mogleika hava havt at ávirkað nakað sum helst. Nakað er komið uttanfari, og at vit helst ikki hava alla skuldina av fiskiskapurin er so vánaligur, sum hann er, tað er helst rætt, men tað skerst ikki burtur, at vit sjálvi eiga ein stóran part av skuldini.

Dumpað

Eg havi nú fleiri ferðir sagt, at vit hava skuldina, men eg haldi at hesin pástandur kravur eina lilla greining. Lesur tú í bløðunum, ella hoyrir tú sendingar, so sært og hoyrir tú stundum, at vit øll hava skuldina av at stuðan er so ring sum hon er. Vit eru dumpað, sum tikið verður til. Í øðrum sendingum verður pástandur, at summi ella summir bólkir onga skuld hava í, at stuðan er so ring sum hon er. Men hvør hevur so skyldina og hvør hevur onga skuld? Her haldi eg, at vit eiga at hyggja eftir, hvør ið hevur havt mogleika at ávirkað gongdina.

Tað er heilt burturvið at ákera tey, sum ongan mogleika hava havt fyr í ávrika gongdina, og siga, at tey hava skuld í tí, sum hent er. Rættasti máti fyr í tåka stöðu er at

halda seg til at tess størri ávirkan ella vald, ein hevur havt, tess størri er ábyrgdin. At gera sum onkur, at skylda øllum fyr alt og siga, at vit hava somu skuld, tað er burtur úr vón og viti.

Nókur hava meiri skuld enn onnur. Nókur hava sera lilla ávirkan á gongdina, og tað má tí vera rættast at siga, at tey hava ikki skuld í at tað gekk sum tað gekk. Nókur hava gjørt nógv fyr at víst á, at hetta fór at enda galið, at hetta var ein skeiv leið, sum fór at føra okkum í ófari. At ákært hesi fyr at hava skuldina av tí, sum hent er, tað vildi verið sum at sagt við tey, sum av øllum alvi stríðstussu nóv nazismuni, at tey høvdu skyldina av brotsverkem hennara.

Fólkaræði

Vit liva í einum fólkaræði, tað vil siga, at øll yvir 18 ár hava verið við til at velja teir politikarar, sum okkara vegna hava verið við til at taka avgerðir, sum hava fært hetta landið út í tað ófari, vit i dag eru í. So á ein hátt hava vit, sum hava havt atkvøðarrætt, verið við til at føra henda politikk. Men vit hava jú valt flokkar, sum hava sagt, at teir hava viljað gjørt alt tað besta fyr land og fólk, vil onkur siga, og rætt er tað. Politisku flokkarnir eru sekkir í tí, sum hent er. Men her fari eg at loyva mær at leggja afturat, at um tú kannar eftir, hvør ið valdur er, so er einki at ivast í, at teir persónar, sum hava lovað mest, hava havt lættast við at verða valdir, og tað verður so okkara ris, vit hava viljað havt og tað skal eisini sigast, at vit hava fingið, men tað tí fært, skal eisini gjaldast, og í dag sita vit við eini rökning, sum sær út til at vera torført at gjalda.

Valskipanin

Men eru tað so bara føroysku veljararnir og flokkarnir, sum

hava skuldina í stöðuni, sum hon er. Nei, tað haldi eg ikki. Vit eiga eisini at hyggja at skipanini. Hvussu virkar hon. Leggur hon upp til at vit velja og tað ið eg sigi velja, so meini eg, at tað er eitt veruligt val hvat vit velja. Her haldi eg at skipan okkara er sera veik, og eigur at broytast. Lat meg lýsa hetta við einum dømi: Eysturoyar valdømi hevur fimm umdømisvaldar tingmenn. Tað vil siga, at hvør flokkur kann stilla upp tað dupluta, tað vil siga 10, og her skal leggjast afturat, at flestu flokkar royna at fáa fullan list. Seinastu ár hava 6 og 7 flokkar stillað upp til valið og til komandi val verðakanska 8 flokkar. Tað vil siga, at tað kann henda, at útvið 80 fólk verða stillað upp til valið. Tað kalli eg ikki nakað val. Tað er orkymilvan av fólk. Tað eru bert fá, sum kenna valevni, og hvussu skulu 90 fólk kunna føra síni sjónarmið fram, so veljarin hevur veruligan mogleika at finna út av, hvørjum tey standa fyr. Nei, hetta er einki val, hetta er myrka spæl, har nókur ganga við lykt og kunnu stýra sum teimum lystir. Tað, sum vil verða valdur, er, at spjæða atkvøðurnar hjá øllum hinum valevnum so nógv sum gjørligt, og samla ein trúgván skara rundan um seg, tað er valið vunnid. Hetta er ein skipan, sum eftir míni meining ikki leggur upp til, at vit fáa politikarar, sum hugsa um heildina, men heldur slíkar, sum skulu royna at tekkjast einum ávisum bólk.

Fria orðið

Í hesum vali er tað ikki tað fria orðið, deblattin, sum hevur nakað at siga fyr valið, nei, her er tað heilt annað, sum telur. Henda skipan styrkir ikki fólkaræðið, tí stuðulin undir fólkastýrinum er orðaskifti. Er einki orðaskifti, so hava vit ikki

fólkastýri. Fólkastýri er ein process, har avgerðirnar verða tiknar eftir at allir partar hava havt høvi til at siga sína hugsan, og har avgerðirnar verða tiknar soleiðis, at tær tæna fólkinum. Tað framgongur tyðuliga av tí, sum eg havi sagt, at upplýsing, saklig vitan um tað, sum fer fram, er ein grundstúðul undir fólkastýrinum, ella sum onkur hevur sagt, pressan er tann fjórði grundstúðulin í fólkaræðinum. Vanliga verður sagt, at teir eru triggir: Tann lóggevandi, tann útnefndi og tann dómendi, men tað er sæð so mangar ferðir, at um ikki pressan hevur frítt at virka, so hevur fólkaræðið ikki nógv dagar eftir. Tað, sum eyðkennir einaræðið er, at tey vilja ikki góðtaka frían tíðindaflutning, hann er størsta hótanin móti einaræðinum.

Bløðini

Hvussu hava fjølmiðlarnir røkt sin lut sum fjórði stuðul fólkaræðisins? Eg haldi ikki, at tað er nakað at reypa av. Vit hava fingið væl av tíðindum, men hava tey gjørt fólk við fært fyr at luttaka í fólkaræðinum, fólkinum at gagni? Eg ivist. Hyggja vit at bløðunum fyrst, so er um tey at siga, at tey nær um øll hava tætt tilknyti til onkran flokk. Hetta sær út til at virka soleiðis, at bløðini hava lyndi til at gerast prograndistisk og ikki upplýsandi. Tað er eins og tey sum oftast hava til uppgávu at verja ein fórdan politikk, og ikki klára at vera ein miðil, har orðaskifti er um politikk, tað er eins og tað einans ræður um at sannføra lesaran um, at tað, sum flokkurin hevur gjørt, er rætt.

Men hvat er so at gera? Tað besta hevði sjálvandi verið, um nókur fólk tóku seg saman og fóru undir at geva út eitt blað, sum verður óheft, og sum livdi upp til at vera tann verja fólkaræðisins, sum vit hava brúk fyr. Men hetta sær ikki út til at fara at henda, tað er eins og vit megna hetta ikki, vit hava og hava havt blað, sum eru óheft, men tað er eins og tey ikki í longdini klára at liva, tey fáa øðlitan stuðul og ov nógván mótgang, bæði fíggjarligan og moralskan, og endin verður, at tey antin steðga ella enda í eini ella aðrari veit, tað vil siga, at tey ikki liva upp til at vera tann vaktargarður, tey áttu at verða.

Óheft blað

Ein mogleiki hevði verið, um vit fingi eitt blað, sum fekk almennan stuðul til upplýsing, men sum ikki var heft at nókrum flokki ella áhugabólki, eitt blað, hvørs uppgáva var at vera tíðindablað og verja fólkaræðisins og ikki boðberi hjá einum ella øðrum áhugabólki, sum brúkar blaðið til at rættvisgera síni sjónarmið og gerðir sínar.

Hetta er als ikki óhugsandi, tí tað almenna letur longu sum er fleiri milliónir til politisku feløgini til politiska upplýsing. Her kundi verið skarvað av hesum og latið einum blaði, sum var óheft. Fekk eitt slíkt blað t.d. eina millión kr. um árið, so er ikki óhugsandi, at tað kundi latið fólk lön fyr at skriva greinar um ymisk mál, samstundis sum tað hevði havt mogleika at havt nókur tíðindafólk, sum kundu arbeitt miðvíst við at skriva greinar um mál av almennum áhuga, samstundis sum tey fylgdu við, hvat hendi á økjum, sum ikki eru so lætt at finna fram í. Um rætt varð skipað fyr, so kundi eitt slíkt blað verið eitt gott íkast til at menna almenna kjakið í Føroyum, sum er, sær tað ikki út til, at hesin parturin av fólkaræðinum virkar nógv væl.

Tað, sum eg her havi sagt, er ikki at eg haldi at allur stuðul til politisku flokkarnar eigur at verða avtikin, men eg haldi ikki at hesin peningur aluð virkar eftirætlan. Vit liva í eini tíð, har tað er neyðugt at minka almennu útreiðslurnar, og hetta hevði ikki fært við sær nakra hækking, men bert bytt tað sum longu verður góðið nakað annarleiðis.

Tað, sum eg hugartil havi sagt og ført fram, hevur verið nakað atfinningarsamt, kritiskt, men eg haldi, at vit í dag eiga at vera kritisk og ikki minst sjálvkritisk, tað er neyðugt hjá okkum øllum at gera okkara til at vit fáa eitt samfelag, sum virkar betur, og sum á ávisum økjum er biligari, enn tað er í dag. Men at vera kritisk virkur vil als ikki siga tað sama sum at vera negativur, tí hava vit nokk av og í ávisan mun av nógv. Loyva vit okkum at finnst at, so bindur tað eisini okkum til at koma við ábendingum um, hvussu vit halda, at okkurt kann gerast betur. Bert at vera negativur loysir einki, tað brytur sum oftast bara niður.

Dapurskygni

Men at alt er so negativt og dapurt her hjá okkum. Nei og aftur nei. Vit hava á mongum økjum gjørt vart við okkum. Ikki minst tey úrslit, vit hava rokkið á ítróttarøkinum hava gjørt land okkara kent við um heiminn, og hesum úrslitum kunnu vit øll vera errin av. Hesi úrslit eru dømi um, at vit hava dugað at fingið burtur úr, ikki tí vit eru so nógv í tali, men tí at

ítrótturin hevur megnað at fingið eina breidd, og henda breidd ber væl ein tínd. Tað er henda tínd, vit siggja, í góðu ítróttarútslitum okkara og nú seinast eisini í tali.

Hyggja vit at mentan okkara, so er her samuliga eisini mangt, sum vit kunnu vera errin av. Her koma út nógvir bókur, bæði upprunabókur og týddar, og ikki bert av tí lætta slagnum, nei, her verður eisini roynt at mykja og líða mál og hugsan okkara, so vit kunnu lesa sjálvstærstu rithøvundar á móðurmáli okkara, uttan at fítt noyðast at siga, at tað var ein nógv verri útgáva. Hetta ber boð um, at á tí økinum er ikki óslakýndingur, her liggja brennandi gløður, sum, um tú fært at kanna, so sært tú langt inn í alheimsbókmenturnar. Her standa bæði teir stóru russisku rithøvundarnir, Shakespeare, bókmentir úr gamla Hellas, ja, her er væl komið burtur. Tað, sum um ræður, er at vekja and fyri hesum bókmentum, so tær gerast fólk, ogn eisini her hjá okkum, uttan at vit tó gloyma tað, sum okkara egnu skriva, og ikki minst vekja ans fyri kvæðum og dansi okkara, sum gjeðnum øldir vóru við til at stjórja og stumbra mál og mentan okkara. Kvæði og dansur okkara hava verið fyri hørðum ágang, men enn hevur hesin ágangur ikki klárað at gjørt av við tey. Nú er tað okkara uppgáva at syrgja fyr, at tey eisini fáa so mikil liviliv kor, at tey mennast í okkara tíð. Skal eg siga nakað gløðiligt her, so haldi eg ikki at føroyski dansurin hevur ta mótstøðu nú, hann onkuntíð hevur havt. Tað er eins og fleiri og fleiri siggja, at tað eru ikki dansurin og kvæðini, sum hava nakran feil. Tað eru vit, sum kunnu misbrúka kvæðini, sum hava nakran feil. Tað eru vit, sum kunnu misbrúka hann til mand og hvat, tí sum tað stendur í Bróðarvisuni: »Dansur og spøl eru gløðisbrøgd frá upphavi hava so staðið».

Broytingar

Stórar broytingar standa fyri framan. Tað fer at verða hart stríð um hvussu vit skulu brúka teir pengar, sum eru til taks. Men lat meg slá tað fast: Vit verða ikki ríkari, um vit spara stuðulin til mentanina burtur. Her kann sum so mangi aðra staðið sparsast nakað, men tað eru ikki pengarnir, sum eru brúktir til mentan, sum eru ósøkt til at vit standa so illa í tí, men hesir pengar hava gjørt sitt til, at vit hava eitt rættiliga ríkt mentanarlív. Tað sprettur víða hvar, latum okkum styrkja mentanina, samstundis sum vit taka annað skinn um bak á politiska og vinnulivis økinum. Tá verða vit á ríða eisini henda stormin av.

Eg fari at enda hesa røðu við tveimum orðum úr yrking Jákup Dahls, »Setið fótur í bekk».

Setið fótur í bekk leggið árar í sjógv!

Aftur sólin skal skina eftir kolsvarta kógv

Føroya ungdomar upp tiri framíð imót!

Lat tað kennast at vit stiga enn lættir á fót.

Her skal innast vårt verk eitt so manandi gott

so skal morgunsól roða eftir alfreka nátt!

Ti vit finnast í stríð og geva ei gríð!

Ti vit halda bert fram til vit tekkja eitt mið!